

УДК 378:792.8.071.1

ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ХОРЕОГРАФІВ

Медвідь Тетяна, кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри хореографії, Київський університет імені Бориса Грінченка.

ORCID: 0000-0003-3207-9983

E-mail: t.medvid@kubg.edu.ua

Терешенко Наталя, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри хореографічного мистецтва, Херсонський державний університет.

ORCID: 0000-0001-7851-0068

E-mail: ntereshenko@gmail.com

У статті розглянуто особливості формування в студентів спеціальності «Хореографія» soft skills в умовах ЗВО та їхній вплив на конкурентоспроможність майбутніх випускників. Констатовано факт наявної проблеми співвідношення між отриманими знаннями та навичками, необхідними для негайного працевлаштування. Наведені програмні результати навчання, визначені Стандартом вищої освіти, які дозволять забезпечити формування в випускників важливих для працевлаштування навичок. Окреслено необхідні для майбутнього хореографа соціальні навички. Запропоновані методи, які сприяють набуттю soft skills.

Ключові слова: soft skills; гнучкі навички; конкурентоспроможність; майбутні хореографи; студенти; освітні компоненти; компетентність; методи навчання; форми навчання.

BUILDING SOFT SKILLS IN THE PROCESS OF FUTURE CHOREOGRAPHERS' PROFESSIONAL TRAINING

Medvid Tetiana, PhD in History of Arts, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Choreography, Institute of Arts, Borys Grinchenko Kyiv University.

ORCID: 0000-0003-3207-9983

E-mail: t.medvid@kubg.edu.ua

Tereshenko Natalia, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Choreography Art, Kherson State University.

ORCID: 0000-0001-7851-0068

E-mail: ntereshenko@gmail.com

The paper is devoted to the peculiarities of the soft skills building in the students majoring in "Choreography" during the educational process. The research also indicates the impact of social skills on the future graduates' competitiveness. The paper states the fact of the existing problem of the relationship between the future choreographers' knowledge gained in the educational process and the skills and abilities necessary for immediate immersion in their professional activities. It is emphasized in the research that modern requirements are set for the successful implementation of the educational process in a higher educational establishment. These requirements consider taking into account the needs of the labor market, studied by analyzing requests from potential employers, research of labor market development and employment experience of graduates as a necessary condition. It is proved that the effective application of social and psychological skills (soft skills) in a balanced combination with

professional knowledge (hard skills) is one of the main indicators of a highly qualified specialist. The paper presents the program learning outcomes defined by the Standard of Higher Education. The mastery and achievement of these outcomes will ensure the future choreographers' soft skills-building for their further employment. The research offers the set of methods that contribute to the acquisition of soft skills. Among them, there are as follows: a problem presentation, a search method, pair and small group work, a case method, a brainstorming, a presentation, a project method, discussions and debates, business games, creative tasks, and improvisation, and interpretation, etc The author determines social and psychological skills, which are formed more effectively during the students' acquisition of educational components of different cycles: the cycle of educational components aimed at the formation of general competencies; educational components of the training cycle; educational components related to pedagogical communication; the cycle of educational management components; different types of practices. The influence of quarantine restrictions on the soft skills building in students majoring in "Choreography" is determined.

Keywords: *soft skills; flexible skills; competitiveness; future choreographers; students; educational components; competence; teaching methods; forms of teaching*

Економічний розвиток держави залежить від людського капіталу, який базується на якісній освіті та високому культурному рівні. Це призводить до пошуку нових підходів до організації освітньої діяльності, оновлення змісту освіти, методики навчання з метою надання майбутнім фахівцям можливості здобувати ключові компетентності, а також наскрізні вміння та навички для успішного життя (навички критичного та творчого мислення, уміння розв'язувати складні проблеми, навички співпраці з іншими, емоційний інтелект тощо).

Такі зміни зумовлюють і розвиток контролю за якістю освіти. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», під якістю слід розуміти «відповідність умов провадження освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам заінтересованих сторін і суспільства, що забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості» [17].

Стандарт вищої освіти зі спеціальності 024 другого (магістерського) рівня вищої освіти визначає за ціль навчання – «формування фахівців, здатних розв'язувати складні задачі та проблеми в галузі "Культура і мистецтво" спеціальності "Хореографія" у процесі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій, та характеризується невизначеністю умов і вимог» [19]. У Стандарті вищої освіти зі спеціальності 024 першого (бакалаврського) рівня вищої освіти під цілями навчання визначаються «підготовка фахівців у сфері виконавського мистецтва, балетмейстерської, викладацької, методичної діяльності в сфері початкової, профільної, фахової передвищої мистецької освіти» [20]. Означені цілі визначають достатньо широкий спектр майбутньої професійної діяльності випускників, які повинні під час навчання здобути відповідні вміння та навички, що підготують їх до розв'язання складних задач у невизначених умовах.

Заклади вищої освіти України, у яких реалізується фахова підготовка майбутніх хореографів, ставлять за мету підготовку конкурентоспроможних фахівців, які володітимуть необхідними загальними та спеціальними компетентностями, що вбирають відповідні знання, уміння та навички, зокрема і соціальні. Так, Херсонський державний університет у фокусі освітньої програми «Хореографія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти визначає «здобуття фахових компетентностей в сфері хореографії, які передбачають визначену зайнятість та можливість подальшої

освіти та кар'єрного зростання» [15]. У тому ж ЗВО освітня програма «Хореографія» другого (магістерського) рівня вищої освіти «охоплює виконання завдань в галузі хореографічного мистецтва, принципи, форми, методи та методики педагогічної діяльності у сфері вищої хореографічної освіти; принципи та методи балетмейстерської діяльності; принципи та методи організаційно-управлінської діяльності у сфері хореографічного мистецтва та освіти» [14].

Метою освітньої програми «Хореографія. Фітнес» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Бердянського державного педагогічного університету є «фундаментальна та спеціальна теоретична і практична підготовка високопрофесійних фахівців у предметній галузі; формування здатності розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у сфері хореографічного мистецтва та фітнес-індустрії, що передбачає застосування певних теорій та методів виконавської, балетмейстерської, педагогічної, тренерської, дослідницької діяльності; фахівців, мотивованих на успішне працевлаштування, пропагування мистецьких цінностей і здорового способу життя, подальше професійне навчання та самоосвіту» [1]. Харківська державна академія культури ставить на меті освітньої програми другого (магістерського) рівня вищої освіти «надання освіти у галузі культури і мистецтва із широким доступом магістрів з хореографії до працевлаштування, формування фахівців, здатних розв'язувати складні задачі та проблеми спеціальності “Хореографія” у процесі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій, та характеризується невизначеністю умов і вимог» [21].

Київський університет імені Бориса Грінченка на меті ставить підготовку «конкурентоспроможних фахівців у галузі хореографічного мистецтва; виконавської, балетмейстерської, викладацької, методичної діяльності в сфері початкової, профільної, фахової передвищої мистецької освіти, які володіють різними видами хореографічного мистецтва, усвідомлюють суспільну значущість своєї професії, діють на засадах інтелектуальної свободи та різноманітності, толерантності і людиноцентризму, здатні до інновацій та особистісного розвитку на засадах лідерства-служіння» [2].

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка в освітній програмі «Хореографія» другого (магістерського) рівня вищої освіти зазначає: «Метою освітньої програми є підготовка висококваліфікованих фахівців з хореографічного мистецтва та мистецької освіти, які володіють системою фахових знань, умінь і навичок, знайомі з сучасними науковими, художніми досягненнями в галузі мистецтва, здатні критично оцінити та застосувати на практиці теоретичні й практичні знання та інноваційні методи, здатні брати участь у наукових дослідженнях та викладати фахові дисципліни на високому методичному та професійному рівні, спираючись на сучасні методики навчального процесу, професійно виконувати замовлення для задоволення мистецьких потреб держави, суспільства, організацій» [3].

Сучасні вимоги, які висуваються перед ЗВО для успішної реалізації освітнього процесу, ставлять необхідною умовою врахування потреб ринку праці, які вивчаються шляхом аналізу запитів від потенційних роботодавців, дослідження розвитку ринку праці та досвіду працевлаштування випускників.

Попри досить високий рівень освітньо-професійної підготовки молодих спеціалістів у сфері хореографії, сьогодні спостерігається напружена ситуація на ринку праці, велика плінність кадрів, що підтверджує деяку невідповідність якості знань та

виконавської майстерності студентів вимогам до потреб сучасного професійного ринку. Існує проблема співвідношення між отриманими знаннями в освітньому процесі та вміннями й навичками, необхідними для негайного поринання у професійну діяльність. Керівники хореографічних колективів, які є потенційними роботодавцями для випускників спеціальності «Хореографія», наголошують на недостатній сформованості в них уміння вирішувати проблемні ситуації, тайм-менеджменту, володіння голосом, здатності аргументовано доносити інформацію, навичок спілкування, уміння працювати в команді, здатності до комерційної діяльності за фахом, гнучкості, здібності адаптуватись.

Ця проблема є багатоаспектною та потребує вивчення питань, пов'язаних з якістю підготовки майбутніх хореографів у сучасних закладах вищої освіти та їхньої готовності до реального працевлаштування.

Означена проблема обґрунтовує актуальність дослідження умов, методів та засобів формування соціальних навичок (soft skills) у процесі фахової підготовки майбутніх фахівців галузі хореографії.

Серед вітчизняних дослідників питанням конкурентоспроможності майбутніх фахівців та розвитку soft skills у студентів українських закладів освіти приділяли увагу К. Коваль [8], Н. Длугунович [4], О. Казачінер [7], Ю. Лавриш [10] та ін. На важливості формування м'яких навичок в освітньому процесі наголошували Ю. Дроздова та О. Дубініна [5]. Для дослідження проблемних питань означеної теми значимі результати наукових пошуків закордонних дослідників: Дж. Мітчел [25], Дж. Пааджанен [26], Т. Парсонс [27], К. Рана [28], М. Роблес [29] тощо. Разом із тим, проблема розвитку в освітньому середовищі соціальних навичок у майбутніх хореографів та їхній вплив на формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців розглядалася здебільшого опосередковано. Так, О. Мартиненко приділяє увагу творчій спрямованості професійної підготовки майбутнього вчителя хореографії, формуванню професійної компетентності як основного показника професійної культури майбутніх хореографів [11]. О. Мартиненко зазначає, що на кафедрі теорії та методики навчання мистецьких дисциплін Бердянського державного педагогічного університету «визначені основні вектори успішної фахової підготовки майбутнього хореографа: євроінтеграція і полікультурність вищої освіти; забезпечення якості освіти та відповідність її запитам соціуму; компетентнісна модель підготовки фахівця; пріоритетність професійно-орієнтованих технологій навчання; мотивація до успішного працевлаштування; збереження національних традицій» [12, с. 166]. Авторка зазначає, що такий підхід оснований на думці В. Кременя: «якісна освіта має формувати потребу в постійному розвитку особистості за допомогою формальної, неформальної та інформаційної освіти упродовж усього життя; прищеплювати прогресивні та перспективні цінності, життєві пріоритети, що сприятимуть успішній орієнтації та продуктивній діяльності в знаньєвому суспільстві; формувати професійно компетентного та кваліфікаційно конкурентного спеціаліста; виховувати інноваційну особистість, здатну сприймати і творити зміни, спроможну досягнути проблеми в інноваціях і продовжувати їх; навчати з випередженням, прищеплюючи навички проектування майбутнього; учити самовдосконалюватись, адекватно цивілізаційним викликам» [9]. О. Мартиненко наголошує, що майбутній викладач мистецьких дисциплін має мобільно орієнтуватися в соціальних проблемах і мати здатність до

пошуку вирішення актуальних питань [12, с. 168]. Співзвучні висновки наводить у своєму дисертаційному дослідженні М. Юр'єва, яка наголошує на важливості у підготовці студента-хореографа формування здатності керувати руховими та пізнавальними процесами, планувати систему педагогічних впливів, застосовувати елементи педагогічної інтерпретації, здатності планувати та проєктувати педагогічну діяльність, визначати провідні завдання, ставити цілі й завдання з урахуванням індивідуальних потреб учнів, володіння інформацією про передовий досвід хореографів [23].

Теоретичні підходи до інтерпретації професійної компетентності майбутнього вчителя хореографії досліджував І. Спінул [18], який зазначає, що процес підготовки вчителя хореографії в умовах вищого педагогічного навчального закладу необхідно спрямовувати на формування особистості фахівця нового покоління, який має поєднувати в собі високий професіоналізм фахівця-хореографа, педагога-вихователя та менеджера; добре орієнтуватися у психології вихованців; володіти мистецтвом керівництва хореографічним колективом, що й обумовлює необхідність формування його багатофункціональної професійної компетентності. Цілком слушною є думка автора, що в сучасній системі підготовки майбутніх педагогів-хореографів у закладах вищої освіти існують значні протиріччя між зазначеними вимогами та наявним рівнем спрямованості, науково-методичного забезпечення та результативності процесу формування професійної компетентності майбутнього вчителя хореографії. І. Спінул обґрунтовує власне визначення професійної компетентності майбутнього вчителя хореографії, розглядаючи її як інтегроване утворення у цілісній професійній структурі особистості студента, що є одним із проявів його професійного розвитку та професійно-педагогічної культури, показником сформованості професійно необхідних якостей і характеристик на засадах системи психолого-педагогічних та фахових знань, умінь та навичок, досвіду емоційно-ціннісного ставлення до явищ хореографічного мистецтва відповідно до суспільних вимог та цінностей, що зумовлюють необхідний рівень готовності до здійснення хореографічно-педагогічної діяльності, забезпечують високий рівень самоорганізації та професійної самореалізації [18, с. 275].

Проблему формування конкурентоспроможних хореографів розглядали й інші дослідники, так О. Шабаліна розкриває аспекти підготовки майбутніх хореографів в умовах переходу до системи відкритої освіти [22]; проблемам формування художньо-естетичної культури хореографів присвячене дослідження О. Петрика [16]. Однак проблема формування конкурентоспроможного фахівця-хореографа шляхом розвитку в нього соціальних навичок під час освітнього процесу недостатньо розкрита і потребує спеціальної уваги.

Мета статті – проаналізувати особливості формування soft skills у процесі фахової підготовки майбутніх хореографів.

Завданням статті є окреслення необхідних для майбутнього хореографа соціальних навичок та особистісних якостей, які мають забезпечити його конкурентоспроможність; аналіз умов, форм організації навчання та методів, які дозволяють ефективно формувати soft skills.

Згідно з дослідженнями та відгуками роботодавців, важливими аспектами, які сприяють вдалому працевлаштуванню випускників, є особистісні якості характеру, розумові здібності молодих спеціалістів, здатність до професійного розвитку,

комунікативні навички, здатність до командного та індивідуального виду діяльності, лідерські якості, готовність до публічного виступу, якості, які призводять до професійного зростання. Тобто основний запит ринку праці спрямований на спеціаліста, який здатен насамперед вільно адаптуватися в умовах сьогодення, швидко та якісно реагувати на зміни та потреби суспільства. Таким чином, ефективне застосування соціально-психологічних умінь та навичок (soft skills) у збалансованому поєднанні з професійними знаннями (hard skills) є одним із головних показників висококваліфікованого спеціаліста, здатного об'єктивно оцінювати умови діяльності, активно шукати та знаходити креативний підхід до вирішення виробничих завдань [10, с. 106].

Дослідниця В. Єрмолаєва розглядає реалізацію професіонала як сукупність «соціальних професійних вчинків, через які вже соціум оцінює, наскільки йому підходить цей професіонал, якою мірою він відповідає його інтересам і запитам» [6, с. 52].

Важливість формування соціальних навичок підкреслюється включенням Національним агентством забезпечення якості освіти під час акредитаційного процесу у критерії оцінки освітньо-професійних програм такого підкритерію, як «забезпечення набуття здобувачами вищої освіти соціальних навичок (soft skills) упродовж періоду навчання, які відповідають цілям та результатам навчання освітньої програми» (підкритерій 2.6) [13, с. 12].

Необхідно зазначити, що сутність поняття «soft skills» по-різному визначається дослідниками в науковій літературі. Такі дослідники, як К. Коваль, П. Мейя, І. Ясна, розглядають цей термін як уміння успішно взаємодіяти з оточенням, що охоплює ряд універсальних або не когнітивних компетентностей. До переліку soft skills належать уміння ефективно здійснювати міжособистісне спілкування, працювати в команді, критично мислити, вести переговори, оцінювати та ухвалювати рішення, розв'язувати складні проблеми [24].

Термін «soft skills» – соціологічний термін, який належить до емоційного інтелекту людини. Найчастіше при перекладі «soft skills» визначають як «м'які» навички (компетентності), проте зустрічаються й інші переклади, наприклад: соціальні, функціональні, людські або уніфіковані, соціально-психологічні. Під м'якими навичками слід розуміти перелік особистих характеристик, які так або інакше пов'язані з ефективною взаємодією з іншими людьми та впливають на успішне виконання професійних обов'язків будь-якого профілю. До цієї групи належать індивідуальні, комунікативні та управлінські навички.

Факт володіння соціальними навичками можна визначити як функціональну грамотність. ЮНЕСКО та Європейська комісія навіть встановили мінімальний рівень такої грамотності [30], необхідний кожному європейцю для того, щоб бути повноцінним членом суспільства й не бути «соціальним інвалідом», не кажучи вже про професійну самореалізацію.

Дослідник К. Коваль наводить таку класифікацію soft skills:

- індивідуальні якості (уміння ухвалювати рішення та вирішувати проблеми, чітко ставити завдання та формулювати цілі, позитивне мислення та оптимізм, орієнтація на клієнта та кінцевий результат);
- комунікаційні якості (уміння зрозуміло формулювати думки, уміння

взаємодіяти з різними типами людей, структурувати й модерувати наради, відповідати аргументовано, зрозуміло, вчасно та ввічливо, готувати та робити якісні презентації, враховувати культурні та міжнаціональні особливості);

- управлінські якості («грати» в команді, об'єднувати та мотивувати команду, чітко планувати та керувати часом, передбачати та запобігати ризикам, навчати та розвивати членів команди) [8, с. 165].

Стандарт вищої освіти зі спеціальності «Хореографія» пропонує цілий спектр спеціальних компетентностей та результатів навчання, опанування та досягнення яких дозволять забезпечити формування в майбутніх хореографів важливих для подальшого працевлаштування *soft skills*. Серед таких слід зазначити:

- ПР02. Розуміти моральні норми й принципи та вміти примножувати культурні, наукові цінності і досягнення суспільства в процесі діяльності;
- ПР03. Вільно спілкуватись державною мовою усно і письмово з професійних та ділових питань;
- ПР05. Аналізувати проблеми безпеки життєдіяльності людини у професійній сфері, мати навички їхнього попередження, вирішення та надання першої допомоги;
- ПР06. Розуміти роль культури і мистецтва в розвитку суспільних взаємовідносин;
- ПР11. Використовувати інноваційні технології, оптимальні засоби, методики, спрямовані на удосконалення професійної діяльності, підвищення особистісного рівня володіння фахом;
- ПР12. Відшукувати необхідну інформацію, критично аналізувати й творчо переосмислювати її та застосовувати в процесі виробничої діяльності;
- ПР13. Розуміти і вміти застосовувати на практиці сучасні стратегії збереження та примноження культурної спадщини у сфері хореографічного мистецтва;
- ПР18. Знаходити оптимальні підходи до формування та розвитку творчої особистості;
- ПР21. Розвивати комунікативні навички, креативну і позитивну атмосферу в колективі;
- ПР22. Мати навички управління мистецькими проєктами, зокрема здійснювати оцінки собівартості мистецького проєкту, визначати потрібні ресурси, планувати основні види робіт [20, с. 9–10].

Освітній процес за освітньо-професійними програмами зі спеціальності «Хореографія» передбачає опанування студентами комплексу соціальних навичок (*soft skills*), притаманних сучасному фахівцю, який відповідно до Стандарту вищої освіти повинен бути готовим до здійснення професійної діяльності в сфері виконавського мистецтва, а також балетмейстерської, викладацької, методичної діяльності в сфері початкової, профільної, фахової передвищої мистецької освіти.

З огляду на творче спрямування підготовки хореографів, соціальні навички студентів формуються як в процесі вивчення освітніх компонент, так і під час проходження різних видів практик, участі у благодійній, громадській фестивалійній, конкурсній діяльності, мистецьких та соціальних проєктах.

Освітні компоненти, спрямовані на формування загальних компетентностей, до яких часто в освітньо-професійних програмах зі спеціальності «Хореографія» відносять такі дисципліни, як: «Українська мова», «Іноземна мова», «Цивільний захист і працезохоронна діяльність», «Основи наукових досліджень», «Філософія культури», «Філософія мистецтва» тощо, – формують комунікаційні навички, навички пропагувати культурні цінності та здоровий спосіб життя, цінування і повагу різноманітності та мультикультурності, здатність займати активну життєву позицію, здатність критично, логічно й системно мислити. У Київському університеті імені Бориса Грінченка критичне мислення, цінування і повага різноманітності та мультикультурності, ініціатива та підприємливість, комунікативні вміння, навички використання хмарних технологій формуються у процесі вивчення модулів «Я студент» та «Лідерство-служіння» навчальної дисципліни «Університетські студії», яка є обов'язковою для студентів. Викладання зазначеної дисципліни побудоване на тренінгових технологіях.

Освітні компоненти, спрямовані на формування фахових компетентностей, які необхідні у виконавській та балетмейстерській діяльності, наприклад: «Хореографічний ансамбль», «Мистецтво балетмейстера», «Теорія та методика класичного танцю», «Народно-сценічний танець та методика його викладання», «Сучасний танець», – формують уміння переконувати, мотивувати, вибудовувати діалог, вирішувати конфлікти; розвивають індивідуальність, лідерські якості, ситуаційну обізнаність, креативність, толерантність, емпатію, логіку, навички командної роботи, міжособистісного та ділового спілкування.

Освітні компоненти, спрямовані на майбутню педагогічну діяльність («Педагогіка», «Психологія», «Методика роботи з хореографічним колективом», «Методика навчання хореографії»), формують емпатію і толерантність, здатність ефективно пояснювати і презентувати навчальний матеріал, взаємодіяти у мовному середовищі, діяти автономно і відповідально, реалізувати педагогічне лідерство, впроваджувати мотивацію та самомотивацію.

Такі освітні компоненти, як «Менеджмент та маркетинг в мистецтві», «Інноваційні та комунікаційні технології у соціокультурному просторі», «Організація гастрольної діяльності», «Менеджмент хореографічних проєктів» тощо, сприяють формуванню в здобувачів здатності керувати часом, навичок інформаційного менеджменту, критичного мислення, ініціативності та підприємливості, комунікативних умінь та навичок використання хмарних технологій.

Набуттю соціальних навичок здобувачів за ОП «Хореографія» другого (магістерського) рівня вищої освіти Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка сприяють такі форми навчання, як семінари, практикуми, тренінги, самостійна робота, і такі методи навчання, як проблемний виклад матеріалу, пошуковий, дослідницький. Формуванню соціальних навичок сприяють, зокрема, такі освітні компоненти: ОК 2 (Іноземна мова за професійним спрямуванням) – здатність спілкуватися рідною та іноземною мовою (усно і письмово) та працювати у міжнародному контексті; ОК 8 (Композиція танцю та мистецтво балетмейстера) – здатність до адаптації та дії в новій ситуації, пов'язаній з роботою за фахом; опанування здатності взаємодії між учасниками при постановці танцювального номеру; ПП 1 (Переддипломна практика) – здатність до ділових комунікацій у професійній сфері, знання основ педагогічної взаємодії, етики ділового спілкування, навички роботи

в команді. В ОП зроблено акцент саме на таких соціальних навичках, оскільки фахівець у галузі хореографічного мистецтва для забезпечення його конкурентоспроможності має бути соціально адаптованим, готовим до діяльності часто у невизначеній ситуації, володіти навичками ділового спілкування тощо [3].

Важливими компонентами для формування м'яких навичок у майбутніх хореографів є різні види практик, а також підготовка та захист кваліфікаційної роботи. Саме ці освітні компоненти дозволяють здобувачу зануритись у виробничі умови. Завдання практики передбачають взаємодію практиканта з представниками професії різних рангів, часто доводиться звертатися до професійних артистів, балетмейстерів, визнаних танцювальних педагогів, юних виконавців (вихованців танцювального колективу), а також до осіб, які опосередковано мають відношення до хореографічної діяльності: батьків вихованців хореографічних колективів, костюмерів, менеджерів та адміністраторів танцювальних студій, працівників сцени, співробітників культурно-мистецького чи освітнього закладу, організаторів фестивалів та конкурсів. Занурення здобувача освіти в такі обставини дозволяє ефективно формувати такі соціальні навички, як: знаходити підхід до людей, вирішувати конфлікти, мотивувати, працювати в команді, бути відповідальним, здатним працювати в критичних, складних умовах, розвивати лідерські якості, здатність генерувати нові ідеї, займати активну життєву позицію, здійснювати ділові контакти на засадах комунікативного підходу, дотримуватись тайм-менеджменту, дисципліни; виступати публічно, мотивувати для досягнення спільної мети, налагоджувати співробітництво, робити вибір та розставляти пріоритети.

Опанування студентами м'яких навичок відбувається під час спілкування з колегами, викладачами, допоміжним персоналом. Набагато ефективніше це може відбуватись за активної участі здобувачів у студентському самоврядуванні, різноманітних творчих гуртках, студіях, товариствах молодих науковців, громадських об'єднаннях тощо. Така діяльність допомагає вдосконалювати організаційні та комунікативні навички, лідерські якості, формує здатність брати на себе відповідальність за рішення.

Забезпеченню набуття soft skills сприяє низка методів: проблемний виклад матеріалу, пошуковий, робота в парах і малих групах, кейс-метод, мозковий штурм, презентація, метод проєктів, дискусії і дебати, ділові, рольові ігри, застосування творчих завдань, імпровізації, інтерпретації тощо.

Дроздова Ю. В. та Дубініна О. В. основними методами розвитку soft skills вважають:

1. Самонавчання – самостійне вивчення інформації про моделі успішної поведінки;
2. Пошук зворотного про успішність своєї поведінки в аспекті розвитку конкретного досвіду;
3. Навчання на досвіді інших, робота з наставником;
4. Фонові тренінги – вправи, розвиваючі певні компетенції;
5. Кейс-методи;
6. Поєднання навчання та професійної діяльності (дуальна освіта) [5, с. 33].

Різнорічність форм хореографічного навчання також сприяє формуванню функціональної грамотності майбутніх хореографів: групова, парна, індивідуальна

форми роботи, семінари, майстер-класи, клас-концерти, інтерактивні лекції, конференції, тренінги, самостійна робота.

Сьогодні все більша роль відводиться методам активного пізнання, дистанційним засобам навчання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Зазначені технології відкривають нові перспективи для організації процесу навчання, для досягнення більш високих результатів навчання з теоретичних дисциплін циклу загальної та фахової підготовки майбутніх хореографів. Відповідно до комунікативно орієнтованого підходу під час вивчення теоретичних дисциплін («Історія мистецтв», «Філософія мистецтв», «Художня культура», «Історія хореографічного мистецтва», «Сценічний костюм» тощо) пріоритет надається наступним методам: написання творів, есе; підготовка доповідей, проєктів, досліджень; підготовка публічної промови або презентації із застосуванням засобів вербальної комунікації; дискусії, дебати, «наукові дуелі». Активно використовують такі форми інтерактивного спілкування, як переговори, кейс-метод, інтерв'ю тощо.

Невід'ємною компонентою професійної підготовки студентів спеціальності «Хореографія» є активна концертна та конкурсна діяльність. Такий вид діяльності формує в студентів стресостійкість, здатність бути критичним та самокритичним, формує такі навички, як селф-брендинг та командування, робота з власними психологічними бар'єрами та страхами, здатність презентувати себе та власний творчий продукт. Культурна та мультикультурна компетентність формується в студентів-хореографів під час участі у закордонних конкурсах та фестивалях хореографічного мистецтва, творчих стажуваннях. Це дозволяє здобувачам отримати контакт з культурою, звичаями та традиціями мистецького та мовного середовища інтенсивніший, у порівнянні зі звичайними туристичними поїздками. Уміння працювати у мультикультурному оточенні належить до найважливіших соціальних компетентностей у сучасному діловому світі.

В отриманні гнучких навичок здобувачами вищої освіти важливу роль відіграють органи студентського самоврядування, які самостійно організують різні заходи з розвитку soft skills, а також діляться інформацією про подібні активності, що відбуваються поза межами університету: студенти активно долучаються до наукової, волонтерської та інших видів активної позанавчальної роботи.

Постійна модернізація навчального процесу спричинює оновлення навчально-методичного забезпечення, впровадження інтерактивних освітніх програм із застосуванням різноманітних мультимедіа та удосконалювання педагогічних прийомів організації як аудиторної, так і позааудиторної діяльності студентів. Карантинні обмеження, викликані пандемією коронавірусу, зумовили необхідність пошуку нових ефективних методів навчання, що дозволило розширити спектр м'яких навичок, які формуються в студентів-хореографів під час освітнього процесу. Зокрема, майже не єдиним сценічним майданчиком для демонстрації творчих проєктів студентів стала інтернет-мережа, що зумовило необхідність опанування студентами додаткових навичок відеомонтажу, звукорежисури, вебдизайну, розробки реклами, що, безумовно, додає бонусів при майбутньому працевлаштуванні випускника. Пошук реалізації творчого потенціалу в умовах суворих карантинних обмежень спонукав студентів-хореографів до опанування незвичних майданчиків для танцювання, ними стали: дахи, ліс, галявини, різноманітні майданчики серед міста. Студенти навчилися долати

перешкоди у вигляді незручної для танцю поверхні, з'явилися нові креативні ідеї та образи для хореографічного втілення, виник новий засіб «спільного танцю на відстані», який створюється за допомогою інтерактивних технологій. Усе це вказує на схильність студентів спеціальності Хореографія до опанування соціальними навичками, готовності вирішувати складні задачі у кризових ситуаціях, стресостійкість, здатність організовувати простір і здатність до професійної адаптації.

Отже, формування soft skills в процесі фахової підготовки майбутніх хореографів у ЗВО відбувається у різноманітний спосіб упродовж усього періоду навчання. Добір названих соціальних навичок зумовлений цілями та програмними результатами навчання, визначеними Стандартом вищої освіти зі спеціальності «Хореографія». Розвиток гнучких навичок у студентів-хореографів є важливим, оскільки фахівець у галузі хореографії для забезпечення його конкурентоспроможності має бути соціально адаптованим, готовим до здійснення діяльності у невизначених умовах, що зумовлено світовими тенденціями ринку праці, а також специфікою професійної діяльності фахівця з хореографії, яка характеризується постійною появою нових неочікуваних вимог та потреб споживачів культурно-мистецького продукту, що вимагає від випускників неординарних підходів та самовдосконалення.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у розробці методики формування гнучких навичок майбутніх хореографів в освітньому середовищі ЗВО, зокрема пошуку інноваційних методів та форм навчання, а також вивчення можливості вдосконалення соціальних навичок здобувачів в процесі проходження ними різних видів практик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Відомості про самооцінювання освітньої програми «Хореографія. Фітнес» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Бердянського державного педагогічного університету. URL: <https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2020/03/OP-KHoreohrafiia.-Fitnes.-024-KHoreohrafiia.pdf> (дата звернення: 24.10.2021).
2. Відомості про самооцінювання освітньої програми «Хореографія (за видами)» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Київського університету імені Бориса Грінченка. URL: https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/nmc.kmn/accred/2021/024_vidomosti.pdf (дата звернення: 24.10.2021).
3. Відомості про самооцінювання освітньої програми «Хореографія» другого (магістерського рівня вищої освіти) Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. URL: https://art.sspu.edu.ua/images/2019/manual/0111/samoocinyuvannya_024_horeografiya_5f02f.pdf (дата звернення: 24.10.2021).
4. Длугунович Н. А. Softskills як необхідна складова підготовки IT-фахівців. *Вісник Хмельницького національного університету. Технічні науки*. 2014. № 6. С. 239–242. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_tekh_2014_6_47 (дата звернення: 24.10.2021).
5. Дроздова Ю. В., Дубініна О. В. Концептуальні підходи до визначення «softskills» у сучасних освітніх та професійних моделях. *Softskills – невід’ємні аспекти формування конкурентоспроможності студентів у XXI столітті: тези доповідей* (Київ, 21 лютого 2020 р.). Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. С. 31–34.
6. Ермолаева Е. П. Профессиональная идентичность и маргинализм: концепция и реальность. *Психологический журнал*. 2001. № 4. С. 51–59.
7. Казачінер О. С. “HardSkills” та “SoftSkills” інклюзивнокомпетентного вчителя іноземної мови. *Теорія і методика професійної освіти*. 2019. Вип. 10. Т. 1. С. 153–156. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/10/part_1/35.pdf (дата звернення: 24.10.2021).
8. Коваль К. Розвиток “softskills” у студентів – один із важливих чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2015. № 2. С. 162–167.
9. Кремень В. Г. Проблеми якості української освіти в контексті сучасних цивілізаційних змін.

- Український педагогічний журнал*. 2015. № 1. С. 8–5.
10. Лавриш Ю. Навички соціальної взаємодії як необхідна складова підготовки інженерів у сучасному університеті. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Психологія. 2015. Вип. 37. С. 104–111.
 11. Мартиненко О. В. Формування професійної компетентності як основного показника професійної культури майбутніх хореографів. *Тенденції розвитку сучасної хореографії*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. семінару. Луганськ, 27–28 листоп. 2010 р. Луганськ: Вид-во ЛДІМК, 2010. С. 47–53.
 12. Мартиненко О. В. Вектори успішної підготовки фахівців хореографічного профілю. Розвиток творчого потенціалу майбутніх фахівців мистецьких дисциплін як фактор їх професійної самореалізації: кол. монографія / за ред. А. І. Омельченко. Мелітополь: Скребейко П. В., 2019. С. 164–189.
 13. Методичні рекомендації для експертів Національного агентства щодо застосування Критеріїв оцінювання якості освітньої програми, затверджено рішенням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти від 29 вересня 2019 р., протокол № 9, 32 с.
 14. Освітньо-професійна програма «Хореографія» другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 024 Хореографія. *Херсонський державний університет*. URL: https://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/024.02_OPP_Choreography_V_2021.pdf?id=d19563f4-3cfd-43c4-a7e1-cd31eb7b1bc6 (дата звернення: 24.10.2021).
 15. Освітньо-професійна програма «Хореографія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 024 Хореографія. *Херсонський державний університет*. URL: [https://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/024.02_OPP_Choreography_V_2021%20\(2\).pdf?id=d3945c7e-188d-4b7a-a849-1da4bfbf6629](https://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/024.02_OPP_Choreography_V_2021%20(2).pdf?id=d3945c7e-188d-4b7a-a849-1da4bfbf6629) (дата звернення: 24.10.2021).
 16. Петрик О. Формування художньо-естетичної культури майбутніх педагогів-хореографів. *Розвиток творчого потенціалу майбутніх фахівців мистецьких дисциплін як фактор їх професійної самореалізації*: кол. монографія / за ред. А. І. Омельченко. Мелітополь: Скребейко П. В., 2019. 363 с.
 17. Про вищу освіту: Закон України, док. № 1556-VII, ред. від 02.10.2021. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 24.10.2021).
 18. Спінул І. Теоретичні підходи до інтерпретації професійної компетентності майбутнього вчителя хореографії. *Наукові записки КДПУ. Педагогічні науки*. Кіровоград, 2011. Вип. 101. С. 271–278.
 19. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 024 – Хореографія другого (магістерського) рівня вищої освіти. *Міністерство освіти і науки України*: офіц. вебпортал. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/024-choreografia-M.pdf> (дата звернення: 24.10.2021).
 20. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 024 – Хореографія першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. *Міністерство освіти і науки України*: офіц. вебпортал. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/024-choreografia-B.pdf> (дата звернення: 24.10.2021).
 21. Харківська державна академія культури. Освітньо-професійна програма «Хореографія» другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 024 Хореографія https://ic.ac.kharkov.ua/public_inf/op/2021/024_m.pdf (дата звернення: 24.10.2021).
 22. Шабаліна О. М. Підготовка хореографічних кадрів у контексті переходу до системи відкритої освіти. *Хореографія XXI століття: мистецький та освітній потенціал*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 15–16 квітня, 2016 р.). Київ: КНУКіМ, 2016. С. 290–293.
 23. Юр'єва М. Н. Профессионально-творческое становление личности студента-хореографа в вузах культуры и искусств: дис. ... д-ра. пед. наук. Томск, 2010. 570 с.
 24. Soft skills: універсальні навички європейського рівня. *Studway*: вебсайт. 2015. URL: <https://studway.com.ua/soft-skills> (дата звернення: 24.10.2021).
 25. Mitchell G. Essential soft skills for success in the 21st century workforce as perceived by Alabama business/marketing educators. URL: http://etd.auburn.edu/bitstream/handle/10415/1441/Mitchell_Geana_57.pdf (lastaccessed: 24.10.2021).
 26. Paajanen G. The EI Measures the Personality Characteristics behind Productive Job Behaviour. *Employment Inventory Reports, Technology Based Solutions*. New Jersey, 1992. 95 p.
 27. Parsons T. Definition: Soft skills. URL: <https://searchcio.techtarget.com/definition/soft-skills> (lastaccessed: 24.10.2021).

28. Rana K. Persuasion, trust, and personal credibility. URL: <https://www.diplomacy.edu/resources/general/persuasiontrust-and-personal-credibility> (lastaccessed: 24.10.2021).
29. Robles M. Executive perceptions of the top 10 soft skills needed in today's workplace. *Business Communication Quarterly*. 2012. № 75(4). P. 453–465.
30. Europe Direct is a service to help you find answers to your questions about the European Union. *British Council*: website. URL: <http://www.britishcouncil.org/sites/britishcouncil.uk2/files/youth-in-action-keycomp-en.pdf> (lastaccessed: 24.10.2021).

REFERENCES

1. Vidomosti pro samoostiniuvannia osvithoi prohramy "Khoreohrafiya. Fitnes" pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. URL: <https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2020/03/OP-KHoreohrafiia.-Fitnes.-024-KHoreohrafiia.pdf> [in Ukrainian].
2. Vidomosti pro samoostinyuvannia osvithoi prohramy "Khoreohrafiia (za vydamy)" pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity Kyivskoho universytetu imeni Borysa Hrinchenka. URL: https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/nmc.kmn/accred/2021/024_vidomosti.pdf [in Ukrainian].
3. Vidomosti pro samoostiniuvannia osvithoi prohramy "Khoreohrafiia" druhoho (mahisterskoho rivnia vyshchoi osvity) Sumskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni A. S. Makarenka. URL: https://art.sspu.edu.ua/images/2019/manual/0111/samoocinyuvannya_024_horeografiya_5f02f.pdf [in Ukrainian].
4. Dluhunovych, N. A. (2014). Soft skills yak neobkhidna skladova pidhotovky itfakhivtsiv. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Tekhnichni nauky – Bulletin of Khmelnytsky National University. Series: "Technical Sciences"*, 6, 239–242. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_tekh_2014_6_47 [in Ukrainian].
5. Drozdova, Yu. V., Dubinina O. V. (2020). Kontseptualni pidkhody do vyznachennia "soft skills" u suchasnykh osvityakh ta profesiynykh modeliakh. *Soft skills – nevidiemni aspekty formuvannia konkurentospromozhnosti studentiv u XXI stolitti: proceedings of the Scientific and Practical Conference*. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 31–34 [in Ukrainian].
6. Ermolaeva, E. P. (2001). Professionalnaya identichnost i marginalizm: koncepciya i realnost. *Psihologicheskij zhurnal – Psychological Journal*, 4, 51–59 [in Russian].
7. Kazachiner, O. S. (2019). "Hard Skills" ta "Soft Skills" inkliuzyvno kompetentnoho vchytelia inozemnoi movy. *Teoriia i metodyka profesiinoy osvity – Theory and methodology of professional education*, 10, 153–156 [in Ukrainian].
8. Koval, K. (2015). Rozvytok "soft skills" u studentiv – odyz iz vazhlyvykh chynnykiv pratsevlashtuvannia. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu – Visnyk of Vinnytsia Politechnical Institute*, 2, 162–167 [in Ukrainian].
9. Kremen, V. H. (2015). Problemy yakosti ukrainskoi osvity v kinteksti suchasnykh tsyvilizatsiynykh zmin. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian pedagogical journal*, 1, 8–15 [in Ukrainian].
10. Lavrysh, Yu. (2015). Navychky sotsialnoi vzaiemodii yak neobkhidna skladova pidhotovky inzheneriv u suchasnomu universyteti. *Humanitarnyi visnyk DVNZ "Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody". Psykholohiia. – Humanitarian Bulletin of Hryhoriia Skovoroda University in Pereiaslav. Series: Psychology*, 37, 104–111 [in Ukrainian].
11. Martynenko, O. V. (2010). Formuvannia profesiinoy kompetentnosti yak osnovnoho pokaznyka profesiinoy kultury maibutnykh khoreohrafov. *Tendentsii rozvytku suchasnoy khoreohrafiy: proceedings of the Scientific and Practical Seminar*. Luhansk: Vyd-vo LDIMK, 47–53 [in Ukrainian].
12. Martynenko, O. V. (2019). Vektory yuspishnoi pidhotovky fakhivtsiv khoreohrafichnoho profilu. Rozvytok tvorchoho potentsialu maibutnykh fakhivtsiv mystetskykh dystsyplin yak factor yikh profesiinoy samorealizatsii. A. I. Omelchenko (Ed.). Melitopol: Skrebeiko P. V. [in Ukrainian].
13. Metodychni rekomendatsii dlia ekspertiv Natsionalnoho ahenstva shchodo zastosuvannia Kryteriiv ovsniuvannia yakosti osvithoi prohramy: zatverdzheno rishenniam Natsionalnoho ahenstva iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity vid 29 vresnia 2019 r. № 9 [in Ukrainian].
14. Osvitno-profesiina prohrama "Khoreohrafiia" druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity za spetsialnistiu 024 Khoreohrafiia. Khersonskiy derzhavnyi universytet. URL: https://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/024.02_OPP_Choreography_B_2021.pdf?id=d19563f4-3cfd-43c4-a7e1-cd31eb7b1bc6 [in Ukrainian].

15. Osvitno-profesiina prohrama “Khoreohrafiia” pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity za spetsialnistiu 024 Khoreohrafiia. Khersonskiy derzhavnyi universytet. URL: [https://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/024.02_OPP_Choreography_B_2021%20\(2\).pdf?id=d3945c7e-188d-4b7a-a849-1da4bfbf6629](https://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/024.02_OPP_Choreography_B_2021%20(2).pdf?id=d3945c7e-188d-4b7a-a849-1da4bfbf6629) [in Ukrainian].
16. Petryk, O. (2019). Formuvannya khudozhno-estetychnoi kultury maibutnikh pedahohiv-khoreohrafiiv. *Rozvytok tvorchoho potentsialu maibutnikh fakhivtsiv mystetskykh dystsyplin yak faktor yikh profesiinoyi samorealizatsii*. A. I. Omelchenko (Ed.). Melitopol: Skrebeiko P. V. [in Ukrainian].
17. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy, dok. № 1556-VII, vid 02.10.2021. *Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrainy”*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].
18. Spinul, I. (2011). Teoretychni pidkhody do interpretatsii profesiinoyi kompetentnosti maibutnoho vchytelia khoreohrafiiv. *Naukovi zapysky KDUPU. Seriya: Pedahohichni nauky – Scientific notes. Series: Pedagogical Sciences, 101, 271–278* [in Ukrainian].
19. Standart vyshchoi osvity za spetsialnistiu 024 – Khoreohrafiia druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity. *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/024-choreografia-M.pdf> [in Ukrainian].
20. Standart vyshchoi osvity za spetsialnistiu 024 – Khoreohrafiia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity. *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/024-choreografia-B.pdf> [in Ukrainian].
21. Kharkivska derzhavna akademiia kultury. Osvitno-profesiina prohrama “Khoreohrafiia” druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity za spetsialnistiu 024 Khoreohrafiia. URL: https://ic.ac.kharkov.ua/public_inf/op/2021/024_m.pdf [in Ukrainian].
22. Shabalina, O. M. (2016). Pidhotovka khoreohrafichnykh kadriv u konteksti perekhodu do systemy vidkrytoi osvity. *Khoreohrafiia XXI stolittia: mystetskyi ta osvitnii potentsial: proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*. Kyiv: KNUKiM, 290–293 [in Ukrainian].
23. Yureva, M. N. (2010). Professionalno-tvorcheskoe stanovlenie lichnosti studenta-horeografa v vuzah kultury i iskusstv. *Doctor's thesis*. Tomsk [in Russian].
24. Soft skills: universalni navychky yevropeiskoho rivnia. URL: <https://studway.com.ua/soft-skills> [in Ukrainian].
25. Mitchell, G. Essential soft skills for success in the 21st century workforce as perceived by Alabama business/marketing educators. URL: http://etd.auburn.edu/bitstream/handle/10415/1441/Mitchell_Geana_57.pdf
26. Paajanen, G. (1992). The EI Measures the Personality Characteristics behind Productive Job Behaviour. *Employment Inventory Reports, Technology Based Solutions*. New Jersey.
27. Parsons, T. Definition: Soft skills. URL: <https://searchcio.techtarget.com/definition/soft-skills>
28. Rana, K. Persuasion, trust, and personal credibility. URL: <https://www.diplomacy.edu/resources/general/persuasiontrust-and-personal-credibility>
29. Robles, M. (2012). Executive perceptions of the top 10 soft skills needed in today's workplace. *Business Communication Quarterly, 75(4), 453–465*.
30. Europe Direct is a service to help you find answers to your questions about the European Union. *British Council*. URL: <http://www.britishcouncil.org/sites/britishcouncil.uk2/files/youth-in-action-keycomp-en.pdf>